

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В УМОВАХ «КРИЗИ ДУХОВНОСТІ»

Освіта, філософія, наука, мораль, релігія, мистецтво, зокрема і разом належать до духовної складової життя суспільства. Умови сьогодення пов'язані з постмодерністським культурним простором, що порушив дискурсивність, раціональність, логічність, інституціональність. Відбувається перехід у віртуальний онлайн простір. Досконалі технічні засоби, вважається, мають сприяти розвитку культури, науки, мистецтва, освіти. Але водночас відбуваються процеси знецінення духовних, а отже, культурних здобутків суспільства. Поняття криза означає «вихід, закінчення», тобто це «складний, загострений стан, різкий перелом або занепад» [10, с. 430]. Синонімами до слова «криза» є брак, нестача. Нестаток, дефіцит, скрута, голод, сутуж, недостача, нехватка, невисачка, недостатність, відсутність тощо. Криза пов'язана із надскладним становищем, загостренням ситуації, з різким погіршенням звичайного стану речей. Усі ці ознаки мають місце у нашому суспільстві і неодмінно позначаються на освітньо-виховному процесі.

Суспільство, культура та духовне життя суспільства створені та концентруються на Людині, на Особистості. Тому духовність, цінності мають антропологічний зміст. На переконання Івана Франка, дух, наука, думка, воля – це революційні начала, які підносять дух народної звитяги, без яких не можливе формування свободної освіченої особистості-подвижника. Водночас Франкове «як много важить слово» засвідчує прагнення до науки, знання, освіти, мудрості передовсім через книжність. В українській культурі книжність завжди асоціювалася з освіченістю та мудрістю. Т. Біленко відзначає невміння сучасної молоді читати. Читати художні твори треба вміти, крім того, що, взагалі, хоча б читати [1, с.412]. Слово завжди пов'язане із символом, як і наші реалії. Культурний контекст занурений в конкретно-історичний простір. В освітньому просторі ми маємо справу з культурою, з мовою, зі словом, а, отже, з символами. Символами культури постає не лише мистецтво, релігія, але й історія, яку треба вивчати та знати.

На межі XIX та XX століть в Україні мала місце народна мрія про загальне суспільне благо, про просвіту та освіту, про справедливість. Про ідеальну державу. Така мрія не покидає український народ і в наш час кардинальних соціальних зрушень та трансформацій.

У нас повинна формуватися ціннісна орієнтація на духовні реалії, які неодмінно мають бути вплетені в економічні, політичні, територіальні та культурні вияви.

Філософія освіти посідає особливе місце у царині наукових досліджень видатного сучасного мислителя та освітянина Валерія

Скотного. Осягненню теоретико-світоглядних концептів освітнього процесу присвячено чимало наукових публікацій. Особливої уваги заслуговує монографія проф. В. Скотного «Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному» (2004) [8]. Відомо, що освіта передовсім передбачає залучення раціональних здібностей людини у процес осягнення наукових здобутків людства. Але внутрішній світ особистості володіє не лише інструментами розуму, а й емоційно-почуттєвими ресурсами, які складають неповторність індивідуальності, натури людини. Суб'єктивні чинники феномена людської свідомості органічно пов'язані з її несвідомими психічними підвалинами [13]. Для сучасної філософської парадигми «внутрішня» людина є світоглядним фокусом. Тому і гуманістична та гуманітарна складова постмодерної культури й освіти не може бути знехтувана.

Філософія як наука та життєвий емпіричний досвід можуть ефективніше впливати на процес пізнання світу та самої людини. Освіта передбачає навчання та виховання. Термін «едукація» (від лат. *educatio*) – теж означає навчання, виховання [10, с.208]. Педагогіка «(від грецьк. *paidagogike* – майстерність виховання) – наука про виховання, освіту і навчання підростаючого покоління» [10, с.513]. У словнику із соціальної філософії читаємо, що освіта – це «цілеспрямоване поширення знань, досвіду, ціннісних орієнтацій; повідомлення інформації, відомостей; формування (прищеплення) практичних вмінь і навичок. Семантичне значення терміну – осяяння, прояснення, перетворення «темного» (неясного, незрозумілого, незбагненого, незнаного, неусвідомленого) у «світле» (ясне, зрозуміле, знане, усвідомлене, придатне для використання)» [11, с.270]. Процес здобуття освіти відбувається у формі діалогу, спілкування як взаємодії та обміну людністю. Іноді на повсякденному рівні під освітою розуміють «науку»: «гризти науку», «ходити на науку», «осягати науку» тощо. Володимир Шевченко зауважував, що під «наукою» в українському суспільстві розуміють як «навчання», так і «освіту». Щодо «образотворення» у формах поезії, малювання тощо, то воно вважалося в Україні не справою «культури» (творчості), а виявом «художества» («штукарства»), яке можна освоїти у результаті «науки» [15, с.56]. Тобто пізнати основи мистецького хисту можна шляхом освіти та науки. В.Шевченко відзначає, що в німецькій мові існують різні назви для дослідника-науковця – того, хто навчає, та поета – того, хто здійснює процес образотворення. А в українській традиції «наукою» може займатися як учений, так і вчитель, і навіть школяр. У цьому сенсі освіта та наука засвідчують прагнення представників української культури до освіченості, книжності, мудрості та поетичності [1; 5; 7; 15].

У навчальному виданні з філософії професор В. Скотний пропонує подивитися на суть поняття мудрості як вищої божественної ідеї та як на хохму-кмітливість, яку тлумачить у контексті біблійної науки: «У вченні

гностика II ст. Валентина про створення світу Божественною повнотою важливе місце посідає «доля» одного з еонів повноти – Софії. Унаслідок певного бажання – досягнути власними силами велич Божественного Отця – Софія-Хохма (мудрість) відпала від вищого духовного світу, народивши при цьому «дочку» – Софію Ахамот, яка дала начало тварної матерії; місце цієї другої Софії – точка на межі «повноти» і «тварності» (божественного та людського). Падіння Софії не остаточне, і тенденція її «долі» – відтворення та повернення у «повноту» (божественність) [9, с. 470]. У душі Платонівської гносеологічної концепції «пригадування» варто розглядати мудрість-софійність, яка є найвищим ступенем людського пізнання, наближеного до божественної єдиної повноти Ідеї Блага. Метою сучасної освіти теж повинна бути мудрість, яку може пізнавати людина, осяяна та «озброєна» Істиною, Добром та Красою.

В освітньому процесі варто поєднувати різні чинники пізнавальних потенцій людини: відчуття та розум, інтегрувати знання, вірування, емоції, уяву та досвід, практику. Уміння щось помічати, зауважувати засвідчує кмітливість людини, здатність до пізнання та оволодіння досвідом минулих поколінь та сучасних. Освіта передбачає не лише так звану класну чи аудиторну роботу, але й працю та постійну життєву практику. Освітній процес має охоплювати репродуктивну (відтворювальну) та продуктивну (творчо-креативну, перетворювальну) діяльність, критичне мислення як інструмент орієнтування в інформації та відбору потрібних знань.

Валерій Григорович у розділі «Гносеологія» пропонує як епіграф вислів Епікура «нехай ніхто в молодості не відкладає заняття філософією, а в старості не втомлюється йти шляхом пізнання», з якого резюмуємо, що між пізнанням та філософією існує невід’ємний зв’язок, що спонукає вважати філософію як пізнання та освіту, а освіту розуміти як процес філософського пізнання. В. Скотний стверджує, що процес пізнання – це «оволодіння таємницями буття, це вираження найвищих прагнень, творчої активності розуму, що становить гордість людства» [9, 255].

Знання постають сполучною ланкою між природою, людським духом та практичною діяльністю. Пізнання охоплює знання та засоби його отримання. А засоби пізнання своєю чергою «покликані забезпечити перехід від пізнання до знання та його носія – людини» [7, с.256].

Щоб виробити цілісний світогляд, людині треба акумулювати усі емоційно-почуттєві (ірраціональні) та розумові (раціональні) ресурси, вміло поєднати суб’єктивні особливості з об’єктивним науковим досвідом. Адже, на переконання В. Скотного, «філософська рефлексія володіє високим рівнем свободи вибору позицій та їхніх інтерпретацій, її концептуальність є виразом багатогранності як об’єктивного світу, так і способів його суб’єктивного освоєння» [9, с. 465].

Теорія пізнання перебуває у вельми тісному зв’язку, навіть прямо залежить, на думку В. Скотного, від розв’язання смисложиттєвих проблем

людини. Оскільки шлях пізнання – тернистий, складний, але цікавий, як і процес здобуття освіти. «Важливим питанням усієї гносеології є питання про те, який практичний, життєвий сенс має достовірне знання про світ, про саму людина та людське суспільство» [9, с. 256].

Стан сучасного людського буття в його духовних вимірах фіксує стадію переходу від *локально-стабільного* до *інтегративного* рівня, що й усвідомлюється як криза нашої епохи. У цей «гострий» період історії людства відбувається зміна духовно-культурної свідомості цивілізації. Саме тепер філософія «стає потрібною для всього суспільства як «культурний барометр», який повинен не лише охарактеризувати сьогоденну ситуацію, а й окреслити тенденції розвитку суспільства, всіх його сфер, у тому числі й сфери освіти... Сьогодні запитом епохи стає філософія освіти як «можливості можливого», зорієнтованої на подальший розвиток людства» [8, с. 31].

Людина постає суб'єктом пізнання та освіти, водночас перебуває у ролі об'єкта який вивчає сучасна наука, та який пізнає педагогіка. Людиноцентричність освітньої концепції Валерія Скотного засвідчує повсякчасний інтерес до людини з боку філософських та освітньо-наукових пошуків його як Філософа, Науковця, Учителя але передовсім – Людини. Людська особистість в результаті здобуття освіти та виховання повинна набути професіоналізму, стати першовідкривачем, передовсім, своєї душі, оскільки здобуток душі містить неоціненний дар як полум'я пізнання. Людина має йти шляхом творчого мислення та осмислення, власним шляхом пошуку. Адже розсудок потребує розуму. А атрибутом розуму постає креативність. Людина в процесі освіти має здобути не лише знання, але й моделі поведінки, має навчитися володіти емоціями. І через слово йти до думання та творчості.

Література

1. Біленко Т. Феномен слова в українських реаліях (філософський аспект): монографія. К. : Знання України, 2003. 432 с.
2. Гриценко А.А. Об'єктивні передумови та імперативи становлення медіум-класу в контексті подолання суперечностей між ефективністю і справедливістю // Соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти як складові реконструктивного розвитку економіки України: монографічний збірник / За ред. акад.Гейця В.М., чл.-кор. Гриценка А.А.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – Ел.дані. К., 2019. 388 с.
3. Козловський Ю.М., Захар'яш О.С. Духовний розвиток українського студентства в контексті християнського світогляду // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 76. Т.1. С. 174 – 178.

4. Мохнатюк І. Відображення історичного процесу в художньо-літературній спадщині Івана Франка // Київські історичні студії: збірник наукових праць. №1. 2015. С. 114 – 119.
5. Невмержицька О.В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2015. №1 (9). С.25 – 30.
6. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : Торсінг Плюс, 2011. 768 с.
7. Скотний В. Проблеми сучасної освіти України: світський та релігійнознавчий аспекти // Духовне життя українського суспільства: теоретико-методологічні та онтологічні проблеми розвитку: колективна монографія у трьох книгах / За заг.ред. доктора філософських наук, професора, члена-кореспондента НАН України Миколи Михальченка, доктора філософських наук, професора Валерія Скотного. Книга третя «Освіта і наука як базова основа розвитку духовного життя суспільства». Київ-Дрогобич : Інформаційно-редакційний відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. С.5 – 34.
8. Скотний В.Г. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному: монографія // В.Г.Скотний. Дрогобич: Вимір, 2004. 348 с.
9. Скотний В.Г. Філософія: історичний і систематичний курс / В.Г.Скотний. К. : Знання України, 2005. 576 с.
10. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С.Мельничука. К. : Гол.ред.УРЕ АН УРСР, 1974. 865 с.
11. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / Заг.ред. і уклад. В.П.Андрущенко і М.І.Горлач. Київ-Харків : ВМП «Рубікон», 1997. 400 с.
12. Стежко Ю. Освітні трансформації в науковій спадщині В.Г.Скотного // Гуманізм. Людина. Пам'ять (Пам'яті професора Валерія Григоровича Скотного) : Матеріали 24-х Міжнародних людинознавчих філософських читань (Дрогобич, 2012 р.) / Ред.колегія: В.С. Возняк (головний редактор), О.А. Ткаченко, В.В. Лімонченко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. С. 223 – 227.
13. Франко І. Із секретів поетичної творчості // І.Франко. Зібр. тв. У 50-ти тт. Т. 31. К. : Наукова думка, 1981. С. 45 – 119.
14. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Випуск 38. С. 222 – 233.

15. Шевченко В. Українська філософія в системі українознавства: Теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у вищих навчальних закладах. К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 240 с.
16. Янко Ж. Проблема пізнання у контексті філософії освіти професора Валерія Скотного // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції до 70-річчя від дня народження професора В.Г.Скотного «Актуальні проблеми філософії освіти: загальнофілософські, психолого-педагогічні та організаційні виміри» / ред. рада: Ткаченко О.А. (головний редактор) та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. С. 50 – 54.